

**НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
“ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ”
УРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК**

КАНІНСЬКИЙ Петро Казимирович

УДК 631.14

**РОЗВИТОК СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОСТЕПОВОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ АГРАРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному науковому центрі “Інститут аграрної економіки” УААН.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор, академік УААН, заслужений діяч науки і техніки України **САБЛУК Петро Трохимович**,
Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, директор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, академік УААН, заслужений діяч науки і техніки України
ЮРЧИШИН Володимир Васильович,
Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, головний науковий співробітник відділу аграрної і соціальної політики

доктор економічних наук, професор,
ЄРМАКОВ Олександр Юхимович, Національний аграрний університет Кабінету Міністрів України, професор кафедри аграрної соціології та розвитку села

доктор економічних наук, професор
БАЛАНЮК Іван Федорович,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, завідувач кафедри обліку і аудиту

Провідна установа: Рада по вивченню продуктивних сил України
Національної академії наук України, м. Київ

Захист відбудеться “ 14 ” березня 2006 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.350.01 в Національному науковому центрі “Інститут аграрної економіки” УААН за адресою: 03680, Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10, 3-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки” УААН (03680, Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10, к.212).

Автореферат розісланий “ 11 ” лютого 2006 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, кандидат економічних наук

Пулім В.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування аграрного ринку нерозривно пов'язане з поділом праці, який здійснюється у формі спеціалізації підприємств на виробництві окремих видів продукції. При переході до ринкових відносин, різних форм власності й господарювання досягти оптимальної концентрації галузей та раціональної структури виробництва можна через поглиблення його спеціалізації на базі кооперації відповідно до наявних природно-економічних і біологічних ресурсів. Вона створює сприятливі умови для впровадження інноваційних процесів, інтенсивних технологій, сприяє зростанню обсягів виробництва продукції, підвищенню її конкурентоспроможності та рентабельності.

Спеціалізація і кооперація виробництва разом з організаційними, економічними, технічними, технологічними, соціальними й іншими чинниками мають забезпечити високу конкурентоспроможність продукції, яка займе належний сегмент на вітчизняному та зовнішньому ринках продовольства.

Теоретичні розробки з проблем спеціалізації і кооперації аграрного сектору економіки здійснені такими відомими вченими, як М.П. Александров, А.П. Азізов, В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, І.Ф. Баланюк, П.П. Борщевський, В.І. Бойко, Я.О. Григорович, П.Г. Дубінов, І.І. Жадан, І.І. Заметін, В.В. Зіновчук, О.Ю. Єрмаков, Є.С. Карнаухова, С.Г. Колеснев, Г.О. Колесник, О.В. Крисальний, С.Й. Кутіков, І.І. Лукінов, А.С. Лисецький, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, В.М. Нелеп, О.О. Ніконов, К.П. Оболенський, О.М. Онищенко, К.І. Олефір, П.П. Перцев, Д.К. Прейгер, І.Н. Романенко, В.Г. Рижков, П.П. Руснак, П.Т. Саблук, А.І. Смилов, Ю.Д. Ступалов, І.Н. Топіха, М.І. Туган-Барановський, О.В. Чайнов, О.М. Шестопадль, П.В. Щепієнко, В.В. Юрчишин. Їх практична реалізація є вагомим підґрунтям для подальшого опрацювання напрямів удосконалення спеціалізації нових організаційно-господарських формувань приватного спрямування та адаптації їх до умов ринкової економіки.

Починаючи з середини 80-х років минулого століття темпи розвитку спеціалізації в Україні різко уповільнились, а в 90-х роках розпочалися деградація й розукрупнення спеціалізованих господарств, міжгосподарських формувань і великих комплексів індустріального типу. Як наслідок, потенційні можливості поглиблення спеціалізації для прискорення темпів нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності практично не використовуються.

Проблема спеціалізації аграрного сектора економіки перестала бути об'єктом дослідження економічної науки. Якщо раніше над її вивченням в Україні працювало понад 30 науково-дослідних установ та сільськогосподарських вузів, то нині воно майже припинилося. У наявних дослідженнях недостатньо ув'язується процес спеціалізації сільського господарства з дією і використанням економічних законів, не знайшли відображення теоретичні аспекти спеціалізації, її вплив на економічний розвиток виробництва, вдосконалення відносин власності та форм господарювання, соціально-економічних перетворень на селі, формування ринкового середовища. Новостворені аграрні формування з приватною формою власності вимагають відродження спеціалізації виробництва, наповнення її новим економічним і соціальним змістом, переосмислення та переоцінки ролі, місця й значення цього процесу в умовах переходу до ринкової економіки. Проте нині відсутнє наукове обґрунтування напрямів їх спеціалізації, вони не орієнтуються на вузькоспеціалізовану діяльність, як ефективну форму господарювання. Саме це визначило вибір і актуальність теми, наукове та практичне значення дисертаційного дослідження, його мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось відповідно до наукової тематики Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" УААН за такими темами:

1. Розробити пропозиції щодо організації аграрно-промислових об'єднань з раціональною

спеціалізацією і кооперуванням сільського господарства та аграрно-промислових підприємств (1976–1980 рр.) (номер державної реєстрації 0171001068).

2. Розробити та обґрунтувати пропозиції стосовно подальшого розвитку спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації (1981–1985 рр.) (номер державної реєстрації 01820080712).

3. Розробити організаційно-економічні основи систем ведення сільського господарства в умовах спеціалізації і кооперації виробництва (1986–1990 рр.) (номер державної реєстрації 01870085103).

4. Розробити пропозиції з організації й розвитку інтегрованих формувань, фермерських і особистих селянських господарств (1991–1995 рр.) (номер державної реєстрації 0196U016301).

5. Розробити методичні та організаційно-економічні засади функціонування підприємницьких структур на основі кооперації та інтеграції АПВ (2001–2005 рр.) (номер державної реєстрації 01102U00257).

У дисертації узагальнено результати наукових досліджень, проведених здобувачем в ННЦ “Інститут аграрної економіки” УААН відповідно до державної тематики та впровадження наукових розробок у господарствах Таращанського, Ставищенського й Рокитнянського районів Київської, Покровського району Дніпропетровської, Бердичівського району Житомирської, Крижопільського та Липовецького районів Вінницької, Снятинського району Івано-Франківської областей.

Участь здобувача у виконанні науково-дослідних робіт за державною тематикою ННЦ “Інститут аграрної економіки” УААН відображена в наукових звітах загальним обсягом 8 умовних друкованих аркушів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка наукових засад і практичних положень спеціалізації виробництва на рівні сільськогосподарських підприємств і обґрунтування напрямів її розвитку та особливостей функціонування в період аграрних трансформацій. Для досягнення поставленої мети передбачалося вирішення наступних завдань:

- узагальнити соціально-економічну сутність, форми, еволюцію та етапи розвитку спеціалізації виробництва й особливості її функціонування в ринковому середовищі;
- обґрунтувати показники визначення рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств в умовах багатокладної економіки;
- установити тенденції розвитку спеціалізації сільськогосподарського виробництва та фермерства в країнах з розвинутою ринковою економікою;
- з’ясувати причини темпів зниження рівня спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва в перехідний період та розробити пропозиції щодо відродження цих процесів в умовах ринку;
- визначити напрями спеціалізації новостворених агроформувань в результаті реструктуризації недержавних сільськогосподарських підприємств з обґрунтуванням раціонального поєднання в них галузей;
- обґрунтувати перспективні параметри розвитку господарств із тваринницькими комплексами з промисловою технологією виробництва;
- розробити пропозиції щодо поліпшення підприємницької діяльності фермерських господарств, спеціалізованих на виробництві продукції тваринництва;
- опрацювати перспективні параметри розвитку сільськогосподарських підприємств, спеціалізованих на виробництві окремих видів продукції рослинництва і тваринництва.

Об’єкт дослідження – процес спеціалізації сільськогосподарських підприємств лісостепової зони України різних форм власності й господарювання.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних і методологічних положень та практичних заходів, пов’язаних з поглибленням спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень є діалектичний

метод пізнання, сучасні теорії економічного розвитку суспільства, комплексний підхід до вивчення трансформаційних процесів у ринкових умовах, концепції соціально-економічних перетворень в аграрній сфері, фундаментальні праці наукових установ, вітчизняних й зарубіжних учених з проблем спеціалізації виробництва, законодавчі та нормативні акти.

Для вирішення поставлених завдань у процесі дослідження застосовувалися такі загальноприйняті методи, як аналіз і синтез, системний підхід, порівняння, зіставлення тощо. При з'ясуванні причин занепаду спеціалізації сільськогосподарських підприємств використовувалися аналітичний та порівняльний методи. Вплив рівня спеціалізації й концентрації виробництва на його ефективність досліджувався методами статистичних групувань і зіставлень. Розрахунково-конструктивний метод слугував для обґрунтування підприємницької діяльності фермерських господарств, спеціалізованих на виробництві продукції тваринництва. При опрацюванні перспективних параметрів розвитку господарств із спеціалізованими комплексами індустріального типу слугував абстрактно-логічний метод, а при прогнозуванні їх для формувань, спеціалізованих на виробництві молока, – економіко-математичний.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження були: закони України, укази Президента України, декрети й постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств і відомств України, статистичні збірники Держкомстату України, обласних та районних управлінь статистики, а також річні звіти сільськогосподарських підприємств, оперативна інформація, літературні джерела, результати власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні наукових розробок теоретико-методологічного та прикладного характеру щодо подальшого поглиблення спеціалізації аграрного виробництва, де:

вперше:

- розкрито вплив ринку на поглиблення спеціалізації виробництва, через конкуренцію, попит і пропозицію, механізм ціноутворення, систему збуту продукції, її конкурентоспроможність, а також еволюцію та етапи становлення й функціонування цього процесу у виробничій і обслуговуючій сферах аграрного сектору економіки на зональному, регіональному, районному й господарському рівнях від здійснення нової економічної політики до пореформеного періоду;

- визначено напрями спеціалізації сільськогосподарських підприємств лісостепової зони різних форм власності й господарювання з обґрунтуванням їх раціональних розмірів і поєднання галузей, що забезпечать виробництво конкурентоспроможної продукції та її прибутковість. При цьому доведено, що традиційний для зони скотарсько-буряківничо-зерновий напрям спеціалізації трансформувалася в умовах багатокладної економіки в зерново-скотарсько-буряківничий;

- розроблено перспективні параметри розвитку підприємств молочного напрямку спеціалізації та агроформувань з промисловою технологією виробництва продукції у тваринницьких комплексах на основі залежності величини прибутку з розрахунку на один центнер реалізованого молока від витрат на корову, надоїв молока та його частки у структурі товарної продукції;

- розроблено прогноз розвитку спеціалізації сільськогосподарських підприємств на найближчу (2010 р.) і віддалену (2015 р.) перспективи з обґрунтуванням пропозиції щодо зниження в структурі товарної продукції питомої ваги рослинницьких галузей і підвищення тваринницьких, що приведе у перспективі до зміни напрямку спеціалізації сільськогосподарських підприємств зони із зерново-скотарсько-буряківничого на скотарсько-зерново-буряківничий, а також напрями підприємницької діяльності фермерських господарств, спеціалізованих на виробництві продукції тваринництва, з визначенням орієнтовних параметрів їх розвитку, форм кооперації і інтеграції;

удосконалено:

- систему показників для визначення рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств при переході до ринкових відносин і запропоновано визначати її за структурою товарної продукції у

порівнянних цінах, а не за цінами реалізації, оскільки нестабільність та коливання останніх штучно завищує або занижує частку одних і тих же видів продукції у загальній товарній масі;

- підходи щодо функціонування в сучасних умовах великомасштабного і дрібнотоварного виробництва, з перевагою у перспективі крупних спеціалізованих підприємств усіх форм власності й господарювання з раціональною структурою виробництва та високим рівнем конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, здатних забезпечити продовольчу безпеку країни;

додовнено:

- визначення соціально-економічної сутності поняття спеціалізації, як специфічної форми організації виробництва на основі концентрації власності товаровиробників усіх форм господарювання та її ефективного використання відповідно до існуючих між ними ринкових відносин з метою підвищення конкурентоспроможності продукції, забезпечення додаткових робочих місць та безбитковості виробництва з мінімальним підприємницьким ризиком;

- чинники уповільнення темпів розвитку спеціалізації й концентрації виробництва, що виникли ще за адміністративно-командної системи, зокрема відсутність конкуренції, інтересу до праці і її результатів, енергомісткість технологій та невизначеність у процесі реформування аграрної сфери з пріоритетами щодо збереження економічного потенціалу напрацьованого в минулому й адаптації його до умов ринкової економіки, що призвело до руйнації цілісних майнових комплексів, технологій виробництва та безробіття.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні та практичні результати наукового дослідження мають прикладне значення і відображені в монографіях, підручниках, посібниках, рекомендаціях, методичних рекомендаціях, наукових доповідях, доповідних записках сільськогосподарським органам усіх рівнів. Окремі з них використовувалися при підготовці законодавчих і нормативно-правових актів, постанов та рішень Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, Української академії аграрних наук.

Основні положення досліджень автора доведено до рівня методичних та практичних розробок, окремі з яких, зокрема “Методичні рекомендації по організації селянських (фермерських) господарств з виробництва молока, свинини і продукції вівчарства”, “Рекомендації по виділенню кормовиробництва в господарствах України в самостійну спеціалізовану галузь”, “Рекомендації по дальшому розвитку спеціалізації і кооперації в господарствах Київської області”, а також ряд положень монографії “Розвиток спеціалізації та кооперації в тваринництві зони Лісостепу”, знайшли практичне застосування в сільськогосподарських підприємствах України (довідки Мінагрополітики України від 15 квітня 2004 року №29/П-4, Головного управління сільського господарства і продовольства Київської облдержадміністрації від 25 січня 2005 р. № 01-13-280-104, Головного управління сільського господарства й продовольства Васильківської райдержадміністрації № 13 від 4 серпня 2005 р.).

За результатами проведених під керівництвом дисертанта науково-експериментальних робіт в інститутах і дослідних господарствах Української академії аграрних наук з обґрунтування підприємницької діяльності фермерських господарств та їх спеціалізації підготовлено рекомендації щодо організації цієї категорії підприємств, спеціалізованих на виробництві продукції тваринництва, які відіграли важливу роль не лише при створенні цих формувань, але й нині широко використовуються фермерами у практичній діяльності (наказ по УААН від 6 квітня 1992 року № 94; довідка Асоціації фермерів і землевласників України від 31 січня 2005 року № 14).

Окремі результати досліджень використано при підготовці законів України “Про оренду землі”, “Про стимулювання розвитку сільського господарства протягом 2001–2004 років”, “Про племінну справу в тваринництві” та “Про сільськогосподарську кооперацію”, а також Земельного кодексу України у новій редакції, у розробці яких брав безпосередню участь здобувач (довідка Держкомзему України від 19 грудня 2004 року № 14-13-11/1009).

Ряд розробок дисертаційного дослідження відображено у виданнях з наукових основ

агропромислового виробництва в зонах Степу, Лісостепу і Полісся та Стратегії розвитку агропромислового комплексу України на період до 2015 року (постанова Президії УААН від 20 листопада 2003 року, протокол № 20; наказ по Інституту аграрної економіки УААН від 26 січня 2003 р., № 5).

Наукові обґрунтування перспективних параметрів розвитку підприємств із спеціалізованими комплексами та промисловою технологією виробництва продукції тваринництва і фермерських господарств використовувалися Радою по вивченню продуктивних сил України НАН України при розробці прогнозу розміщення й розвитку агропромислового виробництва регіонів України на період до 2015 року (довідка Ради по вивченню продуктивних сил України від 16 серпня 2004 року № 18-06/8).

Деякі наукові розробки використано при підготовці довгострокової програми розвитку експериментальної бази аграрної науки УААН та у процесі реформування дослідного господарства “Наукове” у спеціалізоване на виробництві молока підприємство з орендними внутрігосподарськими відносинами.

Науково-теоретичні положення та практичні висновки дисертації використовувалися при підготовці підручника для аграрних вузів “Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах” та навчального посібника “Організація сільськогосподарського виробництва”, співавтором яких є здобувач. Ці видання, а також монографія автора “Розвиток спеціалізації та кооперації в тваринництві зони Лісостепу” включені до навчальної програми підготовки спеціалістів вищих навчальних закладів України аграрного профілю (довідка Міністерства освіти і науки України від 8 лютого 2005 року № 14/18-2-268).

Ряд виконаних раніше здобувачем наукових розробок не втратили своєї актуальності й дотепер. Так, механізм економічних взаємовідносин при кооперуванні та методика визначення розрахункових цін широко використовуються у сільськогосподарських формуваннях та їх підрозділах.

Впровадження наукових розробок з подальшого поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на базі міжгосподарської кооперації в Таращанському районі Київської області забезпечило подвоєння обсягів виробництва валової продукції сільського господарства.

Подальше впровадження одержаних результатів досліджень сприятиме відродженню спеціалізації та кооперації в аграрній сфері, збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, наповненню нею внутрішнього й зовнішнього ринків, зростанню надходжень інвестицій товаровиробникам та їх доходів, зміцненню економіки країни.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, виконаним автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, що є результатом власних досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення наукових досліджень доповідалися автором у 2004 році на міжнародному економічному форумі “Теорія і практика розвитку корпоративного сектору економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації” (м. Київ, 27–28 травня 2004 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми соціально-економічного розвитку села та шляхи їх вирішення” (м. Київ, 2 квітня 2004 р.), 3 всесоюзних (1987 р., 1989 р., 1993 р.), 3 республіканських (1976 р., 1982 р., 1989 р.), 2 всеукраїнських (1993 р., 1996 р.), 12 обласних та районних конференціях, семінарах, нарадах різного рівня, а також в Інституті післядипломної підготовки і перепідготовки керівних кадрів та спеціалістів сільського господарства. Ряд наукових розробок перед поданням до впровадження проходив апробацію в господарствах Київської, Вінницької, Житомирської, Дніпропетровської та Івано-Франківської областей.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 89 працях загальним обсягом 145 авторських умовних друкованих аркушів, у тому числі 4 монографіях, 3 брошурах, 10 рекомендаціях, двох підручниках і навчальному посібнику для студентів

сільськогосподарських вузів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, викладена на 380 сторінках комп'ютерного тексту, містить 85 таблиць і 8 рисунків, список використаних джерел, який налічує 338 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі **“Наукові основи спеціалізації аграрного виробництва”** розкрито теоретичні засади спеціалізації і кооперації виробництва, їх сутність, принципи та форми функціонування й особливості прояву в умовах переходу до ринкової економіки.

Спеціалізація сільськогосподарських підприємств, спрямована на виділення окремих технологічних ланок у відособлені виробництва, що виникають і функціонують внаслідок суспільного поділу праці під впливом природних й соціально-економічних умов є важливим чинником, який необхідно враховувати при переході до ринкових відносин. Вона постійно розвивається, являючись об'єктивною передумовою будь-якого виробництва, забезпечує підвищення його ефективності та продуктивності праці. Спеціалізація відображає якісний бік суспільного поділу праці і визначає, виробництво яких видів продукції необхідно зосередити на даній території та в підприємстві.

В умовах аграрних трансформацій простежується дія багатьох нових чинників, що суттєво впливають на подальший розвиток сільськогосподарського виробництва, зокрема: перехід від адміністративно-командної системи господарювання до економічних методів, що значною мірою розширює права підприємств; реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств і створення господарських суб'єктів різних форм власності й господарювання; становлення та утвердження приватного сектору; застосування ринкових і договірних цін; широкий розвиток орендних відносин; податкова й банківська політика; протиінфляційні та антимонопольні регулятори; поява нових каналів збуту продукції тощо. Саме з урахуванням цих факторів необхідно вдосконалювати методичні підходи щодо подальшого розвитку спеціалізації і кооперації виробництва відповідно до умов ринкової економіки.

У дисертації обґрунтовано, що поглибленню спеціалізації регіонів і окремих суб'єктів господарювання сприяють конкуренція та кон'юнктура ринку, механізм ціноутворення, конкурентоспроможність продукції та її прибутковість, державна політика щодо паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, формування різноманітних ринків, фінансово-кредитні відносини, забезпечення продовольчої безпеки держави тощо.

В роботі акцентується, що ринкова економіка орієнтує товаровиробників продавати не те, що виробляється, а виробляти те, що можна вигідно продати. У зв'язку з цим основне завдання спеціалізації на основі використання сприятливих природно-економічних та інших умов і чинників – забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції, що користується попитом на ринку. За цим принципом здійснюється спеціалізація суб'єктів господарювання, їх кооперування, поєднання окремих галузей і виробництв у чітко виражений відтворювальний процес з визначенням асортименту кінцевої продукції. При формуванні структури виробництва слід виходити з необхідності подальшого удосконалення суспільного поділу праці на регіональному, галузевому й господарському рівнях, оскільки спеціалізоване виробництво ефективніше порівняно з багатогалузевим.

Як свідчать дослідження, багатогалузеві формування відзначаються екстенсивним способом господарювання і в умовах ринкової економіки повинні трансформуватися у вузькоспеціалізовані структури через поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва. При цьому на кооперативній основі створюватимуться спільні суб'єкти господарювання, органічно пов'язані в єдиний відтворювальний процес.

Для визначення напрямів спеціалізації сільського господарства, окремих товаровиробників важливе значення має правильний вибір її показників, загальноприйнятим серед яких вважається структура товарної продукції. За адміністративно-командної системи господарювання з єдиним каналом реалізації продукції – держзамовленням – і незмінних, стабільних закупівельних цінах, диференційованих лише за зонами України, цей показник найбільш достовірно відображав рівень спеціалізації. Проте, як засвідчили дослідження, в умовах багатоканальної системи збуту продукції нестабільність і коливання щорічно та упродовж року реалізаційних цін на одні й ті ж вироби, які формуються співвідношенням попиту і пропозиції, призводять до штучного завищення або заниження їх частки у загальній товарній масі, що унеможлиблює здатність останньої бути показником визначення рівня спеціалізації за цінами реалізації. У зв'язку з цим, для обчислення зазначеного показника запропоновано використовувати структуру товарної продукції у порівнянних цінах.

Доведено, що у міру наповнення ринку продукцією ціни на неї знижуватимуться, а її виробництво буде вигідним, насамперед, товаровиробникам, здатним забезпечити нижчу її собівартість. За таких умов у конкурентній боротьбі виграють спеціалізовані господарства, продукція яких значно дешевша порівняно з багатогалузевими. Під впливом жорсткої конкуренції кількість товарних галузей у господарських суб'єктів скорочуватиметься, формуватимуться нові приватні підприємства, зорієнтовані на виробництво конкурентоспроможної продукції, що користуватиметься попитом у споживача. При цьому необхідно зберегти великі спеціалізовані агроформування, оскільки вони мають переваги перед дрібнотоварними й багатогалузевими господарствами та ефективніше використовують наявну виробничу інфраструктуру.

Структурна перебудова аграрного сектору економіки та необхідність забезпечення його ефективного функціонування потребують подальшого розвитку й удосконалення спеціалізації і кооперації, наповнення їх новим економічним і соціальним змістом з метою зміцнення конкурентних позицій товаровиробників на ринку, а взаємовідносини між ними мають відповідати умовам господарювання, гарантувати правову та економічну рівність учасникам кооперування, конкурентоспроможність спільного виробництва і відповідальність за його результати.

З'ясовано, що у процесі здійснення в Україні аграрної реформи не була належним чином використана виробнича кооперація як одна з найважливіших, добре зрозумілих для широкого загалу селян організаційно-правових форм перебудови соціально-економічних відносин на селі. При цьому владні структури дещо своєрідно тлумачили сутність кооперації і порядок створення виробничих кооперативів, що призвело до реорганізації й штучного стримування розвитку цієї категорії підприємств.

Ринкова економіка найбільше впливає на спеціалізацію підприємств, що є основними виробниками товарної продукції, з якою вони виходять на ринок, визначаючи його пропозицію, а оскільки вони одночасно є і споживачами засобів виробництва та товарів не лише промислового, а й сільськогосподарського призначення, то формують і кон'юнктуру ринку. Вдосконалення спеціалізації у досліджуваній зоні реалізується через зміну напрямів спеціалізації підприємств, яких ринкове середовище висуває на роль основної ланки агропромислового виробництва.

В умовах ринкової економіки набула розвитку диверсифікація – явище протилежне спеціалізації, що пов'язано зі зміною кон'юнктури ринку та появою нових видів продукції. При цьому зниження попиту на один вид продукції компенсується його зростанням на інший. У багатьох випадках диверсифіковані підприємства є конкурентноздатнішими за рахунок виробництва ширшого асортименту продукції та спрямування фінансових ресурсів у високорентабельні галузі.

Важливою умовою розвитку спеціалізації є наявність ринків збуту сільськогосподарської продукції. Товаровиробникам вигідно збільшувати виробництво тих її видів, які користуються сталим попитом. І навпаки, проблеми зі збутом окремих видів виробів призводять до відмови суб'єктів господарювання від їх виробництва, незважаючи на наявність сприятливих природно-економічних умов та інших чинників.

З розвитком ринкових відносин відбуватимуться також суттєві зміни у сфері формування продовольчих ресурсів і регіональних ринків продовольства, що зумовить певні зміни у спеціалізації та кооперації виробництва.

При визначенні напрямів спеціалізації сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності й господарювання необхідно сформувати такий набір галузей, кожна з яких доповнювала б розвиток іншої та забезпечувала в конкретних умовах одержання максимального прибутку, високу конкурентоспроможність вироблюваної продукції і підвищений попит на неї, найменший підприємницький ризик стосовно безбитковості виробництва, раціональне співвідношення сукупних витрат і прибутку.

Другий розділ “Становлення і розвиток спеціалізації в аграрній сфері України” присвячено вивченню еволюції спеціалізації сільськогосподарського виробництва, поетапного її формування та обґрунтуванню причин, що призвели до занепаду цього процесу в умовах переходу до ринкових відносин.

У дисертації наголошується, що спеціалізоване виробництво в аграрній сфері нашої країни одержало свій розвиток на початку 20-х років минулого століття з переходом до нової економічної політики (НЕП) на основі кооперації селян через організацію спеціалізованих товариств – машинних, буряківничих, скотарсько-молочарських, садово-городніх, насінневих, хмелярських, бджолярських тощо. Наприкінці 20-х років було започатковано спеціалізацію сільськогосподарських підприємств через створення мережі агроіндустріальних комбінатів, основою яких були промислові підприємства і радгоспи, що будували свої відносини на договірних засадах.

Спеціалізація аграрних формувань на міжгосподарській основі започаткована у 30-х роках під час колективізації набула значного поширення в повоєнний період за рахунок створення у 50-х роках інкубаторно-птахівничих станцій, міжгосподарських комбикормових заводів, спеціалізованих господарств з виробництва молока, яловичини, свинини, які переросли у 70-х роках в міжгосподарські підприємства й об'єднання. У 80-х роках виникли агропромислові об'єднання, науково-виробничі об'єднання і науково-виробничі системи. В результаті реформування аграрного сектору економіки набули розвитку асоціації, господарські товариства, виробничі й обслуговуючі кооперативи, консорціуми, концерни та інші суб'єкти господарювання.

Слід зазначити, що виникнення і масовий розвиток спеціалізації на основі кооперації у більшості випадків пов'язані з обслуговуванням галузей сільськогосподарського виробництва й зміцненням його матеріально-технічної бази. У зв'язку з цим, в дисертаційній роботі проаналізовано становлення й розвиток машинно-тракторних станцій (МТС) та їхніх сучасних прообразів – машинно-технологічних станцій, а також ремонтно-обслуговуючих формувань – машинних дворів, пунктів технічного обслуговування, приватних і кооперативних структур технічного сервісу, посередницьких дистриб'юторських оптових організацій тощо, які створюються з метою надання послуг усім категоріям товаровиробників для своєчасного та якісного проведення комплексу робіт з дотриманням прогресивних технологій вирощування і збирання сільськогосподарських культур; ефективного використання й обслуговування машинно-тракторного парку; придбання, відновлення та прокату техніки.

Поглиблення спеціалізації виробництва на кооперативних засадах вимагає відходу від багатогалузевого принципу ведення господарства, виокремлення нових виробництв і обслуговуючих сфер у самостійні спеціалізовані структури. Саме з урахуванням цих вимог були запропоновані наукові розробки, на основі яких здійснювалися становлення й розвиток внутрірайонної спеціалізації та кооперації в агроформуваннях Таращанського району Київської області, що передбачало поетапне освоєння організаційно-галузевої моделі переведення виробництва яловичини, свинини, продукції птахівництва та вирощування ремонтного молодняка на міжгосподарську основу, а молока та кормів – у спеціалізовані господарства.

Внаслідок внутрігалузевого поділу праці, що розпочався з відокремлення операцій з дорощування та відгодівлі молодняка великої рогатої худоби і вирощування нетелей від молочного виробництва, в районі було створено скотарське об'єднання, першою ланкою в якому стали репродукторні господарства,

другою – спецгоспи з дорощування тварин, третьою – міжгосподарське підприємство із завершальної відгодівлі молодняка. На базі інкубаторно-птахівничої станції вперше в Україні було організовано й успішно функціонувало міжгосподарське підприємство з виробництва продукції птахівництва.

Багаторічний досвід роботи спеціалізованих підприємств підтвердив їх високу економічну ефективність. Однак наприкінці ХХ століття поглиблення спеціалізації і концентрації різко уповільнилося. Створені на кооперативній основі спеціалізовані структури під впливом адміністративних методів управління набули одержавленого, централізованого характеру, що призвело до деформування соціально-економічної суті спеціалізації й кооперування. Крім того, безпосередні товаровиробники на той час не були власниками і господарями землі, засобів виробництва й виробленої продукції, що спричинило втрату ними інтересу до праці та її результатів.

Головними ж причинами занепаду спеціалізації й концентрації виробництва, як встановлено дослідженнями, є помилки, допущені у процесі реструктуризації колективних і державних сільськогосподарських підприємств, розпорошення їх земельних ресурсів, руйнація майнових комплексів, матеріально-технічної бази, об'єктів соціальної сфери, кадрового потенціалу, технологій виробництва. Серед причин, які спричинили ці явища слід назвати також на відсутність державної підтримки товаровиробників, паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що споживається аграрною сферою, спеціального пільгового кредитування, інвестиційну непривабливість галузі, недосконалість систем оподаткування та ціноутворення, низький рівень енергозабезпеченості аграріїв, накопичення соціальних проблем на селі. Все це призвело до спаду обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (рис.1). Так, виробництво зерна в сільськогосподарських підприємствах у середньому за 2002-2004 роки зменшилося в 1,8 раза проти середньорічного за 1988-1990 роки, цукрових буряків – у 4, м'яса всіх видів – у 6,7 і молока – в 6,4 раза.

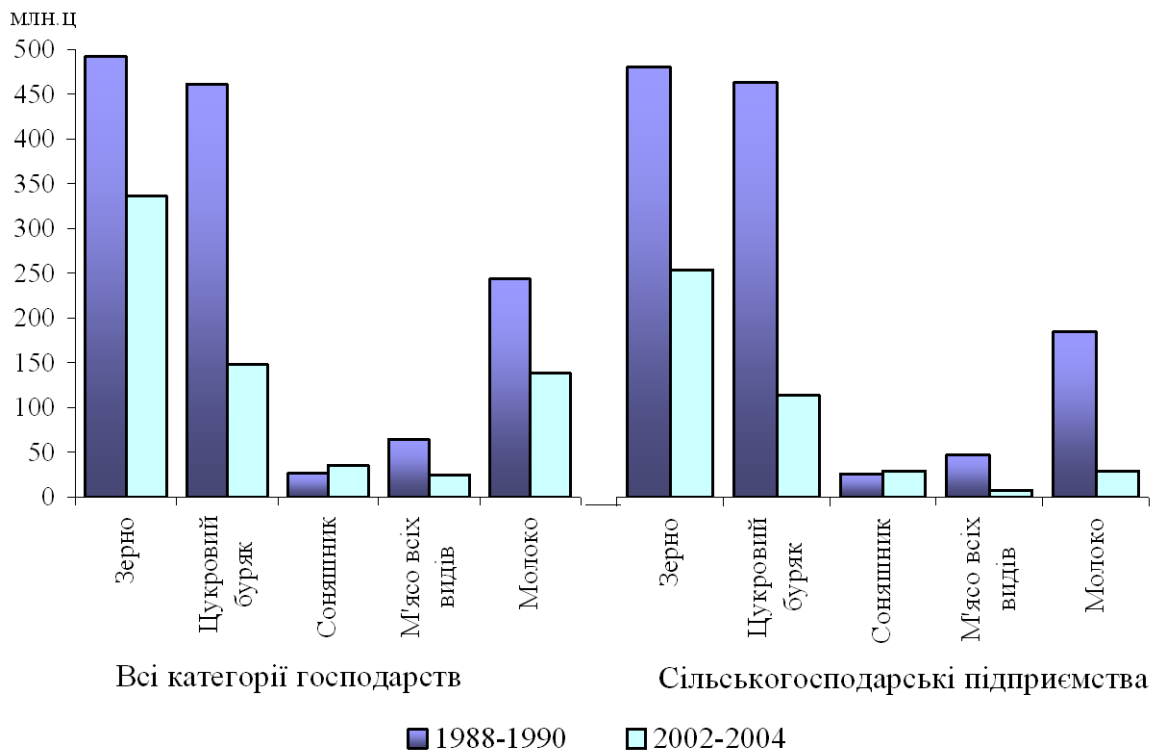

Рис.1. Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Україні

Проведені дослідження дають підстави зробити висновок, що при реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств у організаційно-правові структури приватного спрямування з поділом на кілька суб'єктів господарювання та подальшим об'єднанням в асоціації, консорціуми й концерни напрями їх спеціалізації зберігаються, а при перетворенні розукрупнених аграрних формувань у самостійні підприємства з наступним поділом між ними землі й майна відбувається процес деспеціалізації виробництва.

Новостворені суб'єкти господарювання вимагають нових підходів до їхньої спеціалізації та кооперування. Разом з тим для вирішення цієї проблеми може бути використано досвід господарств досліджуваного району, зокрема впровадження територіально-галузевої моделі поглиблення внутрірайонної спеціалізації через адаптацію її до умов ринкового середовища на основі кооперації майнових паїв і земельних часток, спеціалізацію окремих товаровиробників на виробництві певних видів продукції, а також створення спільних підприємств та інтегрованих систем для виробничої діяльності, переробки й збуту продукції, матеріально-технічного постачання, сервісного обслуговування та інформаційно-консультаційного забезпечення.

В дисертаційній роботі досліджено й узагальнено тенденції, характерні для розвитку спеціалізації і кооперації аграрного виробництва у країнах з розвинутою ринковою економікою, де поглиблення цих процесів здійснюється на основі максимального використання природно-економічних, біологічних та інших факторів, інновацій, інтенсифікації галузі, кооперації й інтеграції виробництва, поліпшення транспортної інфраструктури, рефрижераторного та іншого матеріально-технічного, виробничого і сервісного обслуговування фермерів, а також системної, цілеспрямованої державної підтримки й захисту сільськогосподарських товаровиробників.

У *третьому розділі* **“Спеціалізація фермерських господарств та її вдосконалення”** досліджено стан і проблеми розвитку фермерства в Україні та країнах з розвинутою ринковою економікою, науково обґрунтовано підприємницьку діяльність цих формувань, визначено напрями їх спеціалізації, кооперування та інтеграції.

Зазначено, що в аграрному секторі економіки відбувається процес становлення реального власника та приватних форм господарювання і серед них принципово новий тип агроформувань у нашій країні – фермерські господарства, кількість яких зросла з 82 одиниць у 1991 році до 42,5 тисяч одиниць у 2004 році, для успішного розвитку яких сформовано необхідну законодавчу, нормативну та наукову базу. Незважаючи на це, фермерство розвивається повільними темпами через малі розміри землекористування, недостатню матеріально-технічну базу, слабо розвинену сферу його обслуговування. Становлення та інтеграція цієї категорії підприємств відбувається в період, що характеризується фінансовим дефіцитом, відсутністю кредитів та інвестицій, загостренням соціальних проблем села. Рівень кваліфікації багатьох фермерів не дає змоги ефективно господарювати в умовах ринкової економіки.

З'ясовано, що в Україні функціонують вузькоспеціалізований і технологічно замкнутий з виробництвом та переробкою продукції види спеціалізації фермерських господарств. Поряд з цим набули поширення підприємства з багатогалузевим характером виробництва як продукції рослинництва, так і тваринництва. Ця категорія фермерів дрібнотоварна й відзначається екстенсивним способом господарювання, переважанням ручної праці, а вироблена ними продукція має високу собівартість і не забезпечує одержання необхідного для розширеного відтворення виробництва прибутку. Багатогалузеві фермерські підприємства за наявності сприятливих організаційно-економічних, матеріально-технічних, техніко-технологічних та ринкових умов трансформуються у вузькоспеціалізовані утворення.

Вузькоспеціалізовані фермерські господарства займаються переважно вирощуванням сільськогосподарських культур, і лише незначна їх частина спеціалізується на виробництві тваринницької продукції. Як засвідчило опитування фермерів, більшість з них не зацікавлені розвивати тваринництво, оскільки ця галузь трудомістка і збиткова. Майже половина з них не

утримує у своїх господарствах худоби та птиці, питома вага поголів'я і виробництва тваринницької продукції, порівняно з іншими категоріями господарств, у них надто низька. Найменш поширена спеціалізація фермерів на виробництві сільськогосподарської продукції з наступною її переробкою безпосередньо у підприємстві. Цей вид спеціалізації набуде поширення в процесі формування, становлення й розвитку малого підприємництва. На даний час фермерським господарствам притаманний зерново-буряківничо-скотарський напрям спеціалізації з часткою зерна у структурі товарної продукції у 2004 році – 56%, цукрових буряків – 10 і молока та яловичини – 3,5%.

З метою забезпечення успішного функціонування фермерських господарств, що спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції, в роботі визначено основні параметри їх формування і розвитку, зокрема, рух поголів'я тварин, раціональні обсяги виробництва та використання сільськогосподарської продукції, потреба в кормах та їх структура, набір необхідної техніки, а також економічні показники їхньої діяльності. При виборі напрямку виробничої діяльності фермер має враховувати спеціалізацію району та сусідніх господарств, традиції, що склалися в них, професійну підготовленість і особисту зацікавленість членів сім'ї в розвитку тієї чи іншої галузі, а також територіальне розміщення господарства, його забезпеченість матеріально-технічними ресурсами, можливість зберігання й переробки сировини, орієнтуючись на виробництво тієї продукції, яка буде конкурентоспроможною, користуватиметься підвищеним попитом на ринку.

На спеціалізацію фермерських господарств, що виробляють продукцію тваринництва, значною мірою впливають їх розміри, родючість земельних угідь, а також можливість та умови забезпечення поголів'я тварин власними кормами. Слід враховувати й те, що такі галузі, як м'ясе скотарство і вівчарство, відносяться до екстенсивного типу ведення господарства та потребують для свого функціонування більших розмірів земельних угідь, а тому їх слід розвивати у віддалених районах з наявністю великих площ природних кормових угідь. Фермерські підприємства, спеціалізовані на виробництві молока й свинини, доцільно організовувати навколо міст і промислових центрів з розвиненими дорожньо-транспортною інфраструктурою та переробною промисловістю.

Дослідження підтверджують, що розміри фермерських господарств в Україні є нераціональними, тому на малих площах з невеликою чисельністю поголів'я тварин і працюючих вони не спроможні самостійно забезпечити ефективне виробництво. З огляду на це важливим є їх об'єднання, кооперування та інтеграція в усіх сферах діяльності. Пріоритетними напрямками розвитку цих процесів мають стати: поглиблення спеціалізації на кооперативних засадах; будівництво ліній та цехів малої потужності з переробки сировини; об'єднання фермерських і селянських господарств, власників майнових та земельних часток (паїв) з іншими агроформуваннями з метою раціоналізації виробництва, посилення інтеграційних зв'язків фермерів у виробничій сфері, зберіганні, переробці і збуті продукції, технічному постачанні й сервісному обслуговуванні.

Основу аграрного сектору країн з розвинутою ринковою економікою, як показав аналіз, становлять фермерські господарства, для яких характерними є високий рівень спеціалізації і концентрації виробництва, його кооперування, інтеграція в межах аграрно-промислового та продовольчого комплексів, постійна інтенсифікація на основі збільшення інвестицій в розрахунку на одного працюючого. Поглиблення спеціалізації в них відбувається під впливом інноваційних процесів й передбачає одержання економії витрат та скорочення чисельності суб'єктів господарювання через розвиток монокультури в рослинництві і спеціалізованих комплексів у тваринництві.

Для подальшого розвитку спеціалізації фермерських господарств потрібна державна програма їх підтримки. Необхідно своєчасно розраховуватися з фермерами за реалізовану продукцію, авансувати її придбання та проводити індексацію платежів у разі затримки з розрахунками. Слід надавати фермерам пільгові кредити під заставу майбутнього врожаю для придбання необхідних матеріально-технічних засобів виробництва і будівництва. Цій категорії

господарств та їх кооперативним об'єднанням має бути забезпечена пріоритетність щодо участі у реалізації проектів з іноземними інвестиціями та програмах технічної допомоги.

В четвертому розділі **“Спеціалізація сільськогосподарських підприємств лісостепової зони в пореформений період”** визначено напрями спеціалізації новостворених сільськогосподарських підприємств та обґрунтовано основні перспективні параметри їх розвитку.

Природно-економічні умови лісостепової зони сприяють формуванню основного виробничого типу підприємств, у яких головними галузями є зернове господарство, скотарство, буряківництво, а допоміжними – свинарство, птахівництво, картоплярство, овочівництво, садівництво і вирощування соняшнику. В межах зони склалися підзони виробничої спеціалізації, зокрема, зерново-буряківничо-скотарська, зерново-скотарсько-буряківнича, скотарсько-зерново-буряківнича, буряківничо-скотарсько-зернова, зерново-скотарсько-свинарська та підзона приміського типу.

Метою реструктуризації колективних і державних сільськогосподарських підприємств є зміна форм власності на майно і землю та створення на їх основі приватних аграрних формувань ринкового типу, а першочерговим її завданням є підвищення інтересу працівників до результатів своєї праці через надання їм права бути власниками засобів виробництва й виробленої ними продукції, без чого будь-яка реформа втрачає значення.

У дисертаційній роботі зазначено, що в процесі реформування аграрного сектору економіки не було визначено пріоритети щодо збереження всього напрацьованого в минулому та пристосування його до умов ринкової економіки, що призвело до значних втрат і руйнації створеного раніше економічного потенціалу. Водночас, там, де при проведенні цієї роботи були збережені виробнича й соціальна інфраструктура, технології виробництва і кадровий потенціал та впроваджені ринкові методи господарювання, новостворені формування успішно розвиваються, нарощують обсяги виробництва і реалізації продукції, одержуючи прибутки.

На основі об'єднання майнових і земельних паїв на добровільних засадах створено господарські суб'єкти приватного спрямування як відокремленими власниками капіталу шляхом зосередження його в одному підприємстві, так і в процесі реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств, коли необхідні фонди та земельні угіддя новостворених виробничих структур формувалися через передачу їм майнових паїв та земельних часток, які вони мали в КСП. У лісостеповій зоні найбільшого поширення набули господарські товариства – 58%, приватні підприємства – 22, сільськогосподарські виробничі кооперативи – 10 та інші підприємства – 9% від загальної їх кількості.

Доведено, що перехід до нових форм власності й господарювання потребує врахування такого організаційно-економічного чинника, як спеціалізація виробництва, яка в умовах ринку формується під впливом попиту й пропозиції на відповідну продукцію, коливання цін та розміру прибутковості. За наявності вільних цін та зміни кон'юнктури ринку можлива ситуація, коли певні види виробництва раніше дохідної продукції стануть менш вигідними і навпаки, у зв'язку з чим підприємство змінюватиме галузеву структуру та виробничий напрям спеціалізації. Проте новостворені господарські структури не орієнтуються на вузькоспеціалізовану діяльність як найбільш ефективну за будь-яких природно-економічних умов. Здебільшого вони спеціалізуються на вирощуванні рослинницької продукції і лише частково займаються виробництвом яловичини, свинини, м'яса птиці та яєць. Це зумовлено тим, що реформування супроводжувалося згортанням процесів спеціалізації й концентрації виробництва, зниженням інтенсивності галузей тваринництва, різким зменшенням поголів'я тварин та їх продуктивності. Саме тому традиційний для досліджуваної зони скотарсько-буряківничо-зерновий напрям спеціалізації трансформувалася у зерново-скотарсько-буряківничий (табл.1).

Методом групування сільськогосподарських підприємств зони за питомою вагою зернових культур і цукрових буряків у структурі товарної продукції встановлено, що оптимальним рівнем їх спеціалізації можна вважати частку зерна в ній від 30 до 50 відсотків і цукросировини – від 45 до 60

відсотків. Аналогічне групування за обсягом валового збору цих культур засвідчило, що найбільш перспективними є агроформування з виробництвом зерна в обсягах 5-15 тис. тонн і цукрових буряків – 7-15 тис. тонн.

Групування сільськогосподарських підприємств за концентрацією поголів'я тварин і часткою окремих видів продукції тваринництва у загальній товарній масі дає підстави зробити висновок, що в пореформений період найбільш ефективними виявилися господарства, спеціалізовані на виробництві молока з поголів'ям 800–1200 корів, м'яса великої рогатої худоби з концентрацією тварин на дорощуванні й відгодівлі – 2,7–3 тис. голів і свинини із свиноголів'ям в межах 3-8 тис. голів та з питомою вагою у товарній продукції за порівнянними цінами молока в межах 45–60 відсотків, яловичини – 55–70 і свинини – 50–60 відсотків.

Таблиця 1

Трансформація спеціалізації сільськогосподарських підприємств
зони Лісостепу після їх реформування

Показник	Сільськогосподарські підприємства					
	Структура товарної продукції у середньому за		У тому числі			
	1988-1990 рр.	2002-2004 рр.	госпо-да рські това-рис тва	приват-н і підпри-е мства	сільсько-г осподар-с ькі вироб-ни чі коо-перат иви	інші підпри-е мства
Кількість господарств, одиниць	5015	4752	2738	1012	564	437
Товарна продукція – усього, %	100	100	100	100	100	100
У тому числі:						
<i>рослинництва</i>	35,2	66,5	65,5	68,8	63,1	72,0
зерно	10,2	43,0	42,6	43,6	41,0	46,5
цукрові буряки	11,4	10,8	9,5	13,4	12,7	12,1
соняшник	1,7	6,2	6,4	6,3	5,4	5,5
картопля	1,0	0,2	0,1	0,2	0,3	1,1
овочі	1,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,4
інша продукція рослинництва	9,6	6,0	6,7	5,1	3,3	6,5
<i>тваринництва</i>	64,8	33,5	34,5	31,2	36,9	28,0
молоко	21,1	11,3	9,7	13,9	16,8	10,9
м'ясо: яловичина	22,2	10,1	9,2	11,1	14,7	9,3
свинина	7,2	4,6	5,1	3,3	4,2	4,1
м'ясо птиці	2,2	1,0	1,5	0,4	0,1	0,5
яйця	2,7	5,0	7,5	1,3	0,1	1,0
інша продукція тваринництва	9,4	1,5	1,6	1,2	1,1	2,3

Успішний розвиток спеціалізації на базі кооперації вимагає стійких, добре відрегульованих економічних відносин, основним завданням яких є забезпечення рівновігдності всім учасникам

	(X ₁)	(X ₂)	(X ₃)	(X ₄)	(X ₅)	грн (Y)	
Середнє значення (фактичні показники за 2004 р.)	3125	9,0	1726	76,40	21,7	15,80	-
Середні квадратичні відхилення	252	3,57	27,7	9,9	13,0	11,5	-
Стандартна помилка середнього значення	21,5	0,3	23,6	0,9	1,1	0,9	-
Верхня межа середнього значення (прогнознi показники)	3300	9,8	1700	80,00	25,8	22,50	42,4

За розрахованими рівняннями регресії визначено також прогнознi значення розміру прибутку на 1 ц реалізованого молока для господарств інших кластерів. При цьому простежується досить висока залежність величини прибутку від витрат на корову за рік, надою молока від неї та його частки у структурі товарної продукції.

При переході до ринкових відносин більшість комплексів з промисловою технологією виробництва тваринницької продукції повністю або частково призупинила свою роботу. Разом з тим дослідження дають підстави зробити висновок, що значна їх частина реструктуризована у формування приватного спрямування, особливо у птахівництві та свинарстві, які на основі концентрації в них поголів'я тварин, кращого використання виробничих площ і трудових ресурсів, забезпечення вищої продуктивності праці та зниження собівартості продукції, а також за рахунок інвестиційної привабливості, опанування ринкових методів господарювання, впровадження маркетингу й енергозберігаючих технологій забезпечують рентабельне виробництво.

У результаті проведених досліджень обґрунтовано основні перспективні параметри розвитку підприємств з комплексами промислового типу. Доведено, що серед різних організаційно-правових форм господарювання найбільш ефективними виявилися закриті й відкриті акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і сільськогосподарські виробничі кооперативи, а тому можна передбачити, що стабілізація й відродження великого спеціалізованого виробництва тваринницької продукції відбуватиметься на акціонерній та кооперативній основах.

Обґрунтовані нами можливі обсяги виробництва сільськогосподарської продукції на найближчу (2010 р.) та віддалену (2015 р.) перспективи, розраховані на мінімальну та повну потребу населення у продуктах харчування, дали можливість спрогнозувати напрями спеціалізації сільськогосподарських підприємств лісостепової зони (табл. 3).

Таблиця 3

Перспективна структура товарної продукції сільськогосподарських підприємств лісостепової зони у порівнянних цінах 2000 р.

Продукція	Структура товарної продукції					
	У середньому за 2002-2004 рр.		2010 р.		2015 р.	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Зерно	2915,1	39,2	3288,6	25,7	4023,3	22,4
Цукрові буряки	613,2	8,3	1577,1	12,3	2307,2	12,8
Соняшник	248,1	3,3	278,7	2,2	290,3	1,6
Картопля	22,5	0,3	39,1	0,3	48,6	0,3
Овочі	80,4	1,1	135,1	1,0	210,6	1,2
Плоди і ягоди	77,4	1,0	610,3	4,8	670,5	3,7
Інша продукція рослинництва	109,0	1,5	169,0	1,3	212,0	1,2
<i>По рослинництву</i>	4065,7	54,7	6097,8	47,6	7762,5	43,2
Молоко	784,9	10,6	1448,2	11,3	2207,1	12,3
М'ясо: великої рогатої худоби	916,5	12,3	1900,1	14,8	3142,5	17,5
свиней	376,4	5,1	1446,9	11,3	2175,3	12,1
птиці	526,1	7,1	967,1	7,5	1526,4	8,5
Яйця	459,7	6,2	507,5	4,0	612,3	3,4
Інша продукція тваринництва	301,8	4	445,6	3,5	540,1	3
<i>По тваринництву</i>	3365,4	45,3	6715,3	52,4	10203,7	56,8
<i>Усього по рослинництву і тваринництву</i>	7431,1	100	12813,2	100	17966,2	100

Зокрема, спостерігається зниження в структурі товарної продукції питомої ваги рослинницьких галузей і підвищення тваринницьких. При цьому в ній зменшується частка зернових культур, а молока й м'яса зростає. Отже, можна стверджувати, що у перспективі, в міру нарощування поголів'я корів і молодняку великої рогатої худоби та підвищення їх продуктивності, скотарство матиме провідне місце у структурі товарної продукції, а напрям спеціалізації сільськогосподарських підприємств зони перетворення із зерново-скотарсько-буряківничого на скотарсько-зерново-буряківничий.

ВИСНОВКИ

1. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва та аграрний ринок – це взаємопов'язані й взаємозалежні у суспільному виробництві процеси, які виникли ще в давнину в результаті поділу праці. Ринок стимулює попит і пропозицію не взагалі, а щодо конкретної продукції та послуг. Спеціалізація також визначає виробництво й реалізацію продукції за окремими її видами. Отже, основні важелі й методи регулювання як спеціалізації, так і ринкових відносин, збігаються. Роль та значення спеціалізації у підвищенні ефективності виробництва в умовах аграрних трансформацій значно зростає як на рівні зони, регіону, адміністративного району, так і підприємства, що вимагає подальшого вдосконалення розвитку цього процесу у відповідності з дією економічних законів та на основі максимального використання природно-біологічних умов й ресурсного потенціалу.

2. Наявність багатоканальної системи збуту продукції, перехід до ринкових цін, що формуються співвідношенням попиту й пропозицій, їх нестабільність та систематичні упродовж року коливання призводять до штучного завищення або заниження частки окремих виробів у

структурі товарної продукції, що унеможливило здатність останньої слугувати показником визначення рівня спеціалізації за цінами реалізації. В умовах переходу до ринкових відносин для цього запропоновано використовувати структуру товарної продукції у порівнянних цінах.

3. Аграрний сектор економіки України нині характеризується згортанням спеціалізації і концентрації виробництва, внаслідок чого потенційні можливості поглиблення цих процесів для прискорення темпів розвитку сільського господарства й підвищення його ефективності фактично не використовуються. Проте саме вони разом з технологічними, організаційно-економічними, соціальними, екологічними й іншими чинниками мають забезпечити високу конкурентоспроможність продукції та належне їй місце на ринках продовольства.

4. У процесі реформування аграрної сфери не визначено пріоритетні напрями щодо збереження всього напрацьованого в минулому та адаптації його до умов ринкової економіки, що призвело до значних втрат і руйнації створеного раніше економічного потенціалу. Водночас, там, де при проведенні цієї роботи були збережені виробнича й соціальна інфраструктури, технології виробництва та кадровий потенціал, впроваджені ринкові методи господарювання, новостворені формування успішно розвиваються, забезпечується їх економічне зростання.

5. При реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств у організаційно-правові структури різних форм власності й господарювання з наступним об'єднанням їх в асоціації, консорціуми і концерни на основі кооперації земельних та майнових паїв наявні напрями спеціалізації в них зберігаються, а при виокремленні подрібнених аграрних формувань у самостійні суб'єкти господарювання з поділом між ними землі та майна відбувається процес деспеціалізації виробництва.

6. В умовах багатокласної економіки в аграрній сфері може успішно функціонувати як великомасштабне, так і дрібнотоварне виробництво. Нині в країні переважає останнє, оскільки більше половини валової продукції сільського господарства виробляється в особистих селянських та фермерських господарствах. Однак, не зменшуючи їх ролі, продовольчу безпеку держави все ж таки вирішуватимуть високотоварні спеціалізовані підприємства усіх форм власності й господарювання з раціональною структурою виробництва та високим рівнем конкурентоспроможності продукції.

7. Дрібнотоварні підприємства повинні спеціалізуватися, об'єднуватися, кооперуватися й інтегруватися як по горизонталі, так і по вертикалі. При цьому кооперативний рух має розвиватися, насамперед, через створення обслуговуючих і виробничих кооперативів, формування яких вимагає розробки науково обґрунтованої системи взаємовідносин учасників кооперації, у тому числі менеджменту, маркетингу, механізму розподілу прибутків. У перспективі пріоритетними напрямами кооперування сільськогосподарських товаровиробників будуть: раціоналізація організації виробництва, зберігання і збуту продукції; будівництво ліній та цехів малої потужності з її переробки; матеріально-технічне постачання і технологічне обслуговування; створення кооперативних формувань вищого порядку – асоціацій, холдингів, концернів, консорціумів та інших великих оптових постачальників продовольства й оптових споживачів промислової продукції, що виробляється для потреб села, які функціонуватимуть на внутрішньому, і зовнішньому ринках.

8. При визначенні напрямку спеціалізації фермерських господарств необхідно враховувати не лише місцеві природно-економічні умови і територіальне їх розміщення, а й традиції, що склалися тут, фахову підготовку та особисту зацікавленість членів сім'ї у розвитку тієї чи іншої галузі, трудомісткість і обсяги виробництва продукції, забезпеченість ресурсами та сімейну зайнятість у господарстві, можливість зберігання й постачання продукції на ринки збуту. Для успішної роботи цієї категорії підприємств необхідна державна підтримка через виділення пільгових кредитів під заставу землі і майна, реалізацію проектів розвитку фермерства за участю іноземних інвесторів та програм технічної допомоги. Потрібно розробити наукові системи ведення сільського господарства для окремих природно-економічних зон з обґрунтуванням інтенсивних технологій вирощування

сільськогосподарських культур на малих площах і утримання невеликих груп тварин, застосування малогабаритної техніки; практикувати забезпечення фермерів матеріально-технічними ресурсами на лізинговій основі; встановити мінімально фіксовані ціни на вироблену ними продукцію; підвищувати рівень наукового, кадрового й інформаційно-консультаційного їх обслуговування.

9. Напрями спеціалізації сільськогосподарських підприємств досліджуваної зони визначатимуться ефективністю використання землі, виробничого потенціалу, трудових ресурсів і одержаним на цій основі обсягом прибутку, але істотних змін повинні зазнати внутрізонна, внутрірайонна, міжгосподарська й господарська спеціалізації через створення вузькоспеціалізованих районів та ареалів високотоварного виробництва продовольчого зерна, цукрових буряків, плодово-ягідної продукції, яловичини, свинини та молока. При цьому скотарство доцільно поєднувати з цукробуряковим, а свинарство й птахівництво – із зерновим виробництвом. Важливо, щоб поглиблення спеціалізації і кооперування забезпечувало раціональне природокористування та охорону навколишнього середовища.

Враховуючи, що Поділля належить до найменш забруднених районів, доцільно поглиблювати його спеціалізацію на виробництві екологічно чистої продукції. В зазначеному регіоні слід звести до мінімуму застосування мінеральних добрив і пестицидів. Підвищення родючості ґрунтів тут можна досягти на основі збільшення використання органічних, бактеріальних й грибкових добрив, розширення площ зернобобових культур та багаторічних трав.

10. В пореформений період доцільно розвивати господарства, спеціалізовані на виробництві молока з поголів'ям 800-1200 корів, м'яса великої рогатої худоби з концентрацією тварин на дорощуванні й відгодівлі 2,7-3 тис. голів і свинини 3-8 тис. голів та з питомою вагою у товарній продукції за порівнянними цінами молока відповідно 45-60 відсотків, яловичини – 55-70 і свинини – 50-60 відсотків. Щодо зернових культур, то найбільшого поширення мають набути сільськогосподарські підприємства, що забезпечують валовий збір їх в межах 5-10 тис. тонн і цукрових буряків – від 7 до 15 тис. тонн. При цьому частка зерна у загальній товарній масі повинна становити від 30 до 60, а цукросировини – від 45 до 60 відсотків.

11. На основі обґрунтування можливих обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на найближчу та віддалену перспективи, розраховані на мінімальну та повну потребу населення у продуктах харчування, опрацьовано напрями спеціалізації сільськогосподарських підприємств лісостепової зони. Зокрема, відбувається зниження в структурі товарної продукції питомої ваги рослинницьких галузей й підвищення тваринницьких. При цьому в ній зменшуватиметься частка зернових культур, а молока та яловичини – зростатиме. Отже, можна прогнозувати, що у перспективі в міру нарощування поголів'я корів й молодяку великої рогатої худоби і підвищення їх продуктивності скотарство займе провідне місце в загальній товарній масі, а напрям їх спеціалізації трансформується з зерново-скотарсько-буряківничого у скотарсько-зерново-буряківничий.

12. Серед найважливіших факторів, що визначають подальший розвиток і поглиблення спеціалізації аграрного виробництва, є людський капітал. Саме тому першочерговим завданням має стати вирішення соціально-економічних проблем сільського розвитку, створення необхідних житлово-побутових і культурних умов життя трудівникам села, здійснення програми відродження сільських територій, підвищення професійного та кваліфікаційного рівнів трудового потенціалу аграрної сфери.

13. Поглиблення спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва потребує врахування стану та перспектив розвитку міжнародного поділу праці, спрямування зовнішньоекономічної діяльності нашої країни на входження її у світові та європейські аграрні організації, вивчення й запровадження досвіду країн Центральної і Східної Європи щодо проведення аграрної реформи з залученням іноземних інвесторів.

14. Необхідно відновити вивчення проблеми спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва в науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах

України й розробити відповідні рекомендації щодо широкого впровадження зазначених процесів у новостворених господарських структурах, орієнтуючи їх на вузькоспеціалізовану організацію виробництва.

15. Агропромислове виробництво неможливо вивести з кризового стану без чітко визначених напрямів та етапів його розвитку. Тому на державному рівні потрібно розробити і здійснити виконання Національної програми його відродження та пов'язаних з ним інших галузей народного господарства, яка має визначити цілісну систему заходів, спрямованих на стабілізацію аграрної сфери, відновлення досягнутих у 80-і роки обсягів виробництва і лише після цього – стратегічні завдання віддаленої перспективи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи в монографіях, підручники, посібники, брошури:

1. Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств. – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2005. – 346 с.
2. Канінський П.К. Розвиток спеціалізації та кооперації в тваринництві зони Лісостепу. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 432 с.
3. Канінський П.К. Спеціалізація та кооперація тваринництва зони Лісостепу в умовах ринкової економіки. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 448 с.
4. Азізов С.П., Канінський П.К. Організація сільськогосподарського виробництва. – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2004. – 260 с. (Автор: спеціалізація, концентрація і кооперація виробництва; організація фермерських господарств; обґрунтування розмірів сільськогосподарських підприємств – 7 ум. друк. арк.).
5. Азізов С.П., Канінський П.К., Скупий В.М. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 820 с. (Автор: спеціалізація і поєднання галузей, міжгосподарська кооперація, організація фермерських господарств, концентрація виробництва і розміри господарств – 15 ум. друк. арк.).
6. Канінський П.К., Ткаченко О.М., Квашук П.О. Ефективність міжгосподарської кооперації. – К.: Урожай, 1980. – 150 с. (Автор: розвиток спеціалізації і кооперації в скотарстві і птахівництві – 4 ум. друк. арк.).
7. Белінський В.Ю., Канінський П.К. Формування агропромислового комплексу в умовах внутрішньорайонної спеціалізації. – К.: Урожай, 1983. – 53 с. (Автор: поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва – 1,5 ум. друк. арк.).

Статті в наукових фахових виданнях:

8. Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств зони Лісостепу // Агроінком. – 2005. – № 8. – С.27-31.
9. Канінський П.К. Спеціалізація фермерських господарств зони Лісостепу // Економіка АПК. – 2005. – № 9. – С.29-34.
10. Канінський П.К. Розвиток спеціалізації сільськогосподарського виробництва в Україні // Агроінком. – 2005. – № 9-10. – С.24-29.
11. Канінський П.К. Розвиток фермерства в Україні // Вісник Сумського Національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. Випуск 1. – 2005. – С.295-299.
12. Канінський П.К. Підвищення ефективності виробництва в аграрних комплексах індустріального типу // Економіка промисловості України. – 2005. – № 3. – С. 31-34.

13. Канінський П.К. Розвиток фермерства в країнах Євросоюзу, його фінансування й оподаткування // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 9-10. – С.168-171.
14. Канінський П.К. Спеціалізація аграрного виробництва у США // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. №3 (33). – 2005. – С.81-86.
15. Канінський П.К. Розвиток фермерства в країнах з ринковою економікою // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Серія: економічні науки. № 3 (31). – 2005. – С.8-17.
16. Канінський П.К. Спеціалізація тваринництва зони Полісся та її вдосконалення // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К.: НАУ, 2004. – № 76. – С.95-98.
17. Канінський П.К. Напрями спеціалізації в ринкових умовах // Наукові основи агропромислового виробництва зони Степу. – К.: Аграрна наука, 2004. – С.82-93.
18. Канінський П.К. Зональна спеціалізація // Наукові основи агропромислового виробництва зони Лісостепу. – К.: Логос, 2004. – С.67-76.
19. Канінський П.К. Спеціалізація реформованих сільськогоспо-дарських підприємств зони Полісся та її вдосконалення // Наукові основи агропромислового виробництва зони Полісся. – К.: Урожай, 2004. – С.41-48.
20. Канінський П.К. Підсумки наукових досліджень по спеціалізації сільськогосподарського виробництва // Економіка і організація сільського господарства. – К.: Урожай, 1985. – №77. – С.17-19.
21. Перегуда В.Л., Канинский П.К. Направления организации кормовой базы межхозяйственных животноводческих предприятий // Экономика и организация сельского хозяйства. – К.: Урожай, 1983. – №73. – С.63-66. (Автор: спеціалізація на виробництві кормів).
22. Канинский П.К. Производство продукции скотоводства в специализированных хозяйствах Таращанского района Киевской области // Научные основы ведения сельского хозяйства зоны Лесостепи в системе АПК. – К.: Урожай, 1982. – С.371-373.
23. Канинский П.К. Межхозяйственная кооперация при выращивании ремонтного молодняка в скотоводстве // Основные вопросы развития межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции в УССР. – К.: Урожай, 1979. – С.119-124.
24. Канінський П.К. Вдосконалення взаєморозрахунків при кооперації по виробництву яловичини // Економіка і організація сільського господарства. – К.: Урожай, 1978. – №57. – С.66–70.
25. Ткаченко О.М., Канінський П.К. Ефективність реконструкції ферм // Міжнародний сільськогосподарський журнал. – 1979. – № 2. – С.7-9. (Автор: поглиблення спеціалізації за рахунок реконструкції ферм).
26. Ткаченко О.М., Канінський П.К. Розвиток міжгосподарської кооперації // Економіка Радянської України. – 1978. – № 9. – С. 15-22. (Автор: спеціалізація на кооперативній основі).
27. Канинский П.К. Кормопроизводство в условиях углубления специализации // Корма. – 1978. – №4. – С.17-19.
28. Канинский П.К. На промышленную основу путем реконструкции // Молочное и мясное скотоводство. – 1978. – № 6. – С.46-47.
29. Канінський П.К. Економічно вигідно // Тваринництво України. – 1978. – №2. – С.26-27.
30. Канинский П.К. Организационная структура скотоводческого объединения // Экономика сельского хозяйства. – 1977. – № 2. – С.61-66.
31. Канінський П.К. Вдосконалення економічних зв'язків господарств–учасників кооперації // Вісник сільськогосподарської науки. – 1977. – № 12. – С.37-39.
32. Квашук П.О., Канінський П.К. Проблеми поглиблення спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва // Економіка Радянської України. – 1977. – № 9. – С.73-77.

(Автор: організаційно-господарська модель поглиблення спеціалізації).

33. Канинский П.К. Эффективность производства мяса на межхозяйственной основе // Животноводство. – 1977. – №4. – С.83-84.

34. Канінський П.К. Вдосконалювати спеціалізацію і концентрацію виробництва // Економіка Радянської України. – 1976. – № 6. – С.95-98.

35. Канинский П.К. Выращивание нетелей на межхозяйственной основе // Молочное и мясное скотоводство. – 1976. – № 9. – С.21-22.

Інші видання:

36. Канінський П.К. Спеціалізація тваринництва зони Лісостепу в пореформений період // Теорія і практика розвитку корпоративного сектору економіки України в контексті тисячоліття та світової глобалізації: матеріали Міжнародного економічного форуму у 2-х част. – К.: Видавничий дім “Корпорація”, 2004.– ч. 2. – 360с. – С.72-77.

37. Рекомендації по організації селянських (фермерських) господарств в Україні / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, П.К. Канінський та ін. – К., 1993. – 225 с.

38. Рекомендации по организации крестьянских (фермерских) хозяйств по производству молока, свинины и продукции овцеводства / А.А. Омеляненко, П.К. Канинский и др. – Х., 1992. – 60 с.

39. Рекомендации по организации и эффективному функционированию предприятий по производству кормов на пойменных землях / П.К. Канинский, В.Л.Перегида и др. – К.:Урожай, 1986. – 56 с.

40. Рекомендации по выделению кормопроизводства в хозяйствах УССР в самостоятельную специализированную отрасль / П.К. Канинский, И.П. Проскура и др. – К.: Урожай, 1982. – 36 с.

41. Канинский П.К., Перегида В.Л. Организация выращивания нетелей в специализированном хозяйстве. – К.: УкрНИИНТИ, 1978. – 5 с. (Автор: організація виробничих процесів).

42. Канинский П.К. Производство утиного мяса на основе кооперации. – К.: УкрНИИНТИ, 1978. – 3 с.

43. Канінський П.К., Квашук П.О. У співдружності з ученими // Наука і суспільство. – 1978. – №2. – С.7-8. (Автор: міжгосподарська кооперація).

44. Канінський П.К. Закупівельна ціна відшкодовує витрати // Тваринництво України. – 1976. – №9. – С.22-23.

45. Канинский П.К., Перегида В.Л. Откорм крупного рогатого скота в межхозяйственном комплексе. – К.: УкрНИИНТИ, 1976. – 3 с. (Автор: ефективність кооперованого виробництва та взаєморозрахунки при ньому).

АНОТАЦІЯ

Канінський П.К. Розвиток спеціалізації сільськогосподарських підприємств лісостепової зони України в умовах аграрних трансформацій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК. – Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, Київ, 2006.

В дисертації досліджено теоретичні основи спеціалізації аграрного виробництва, її сутність, еволюцію і етапи розвитку, принципи й форми функціонування, показники визначення та особливості прояву в умовах ринкової економіки. Зроблена оцінка досвіду комплексного вирішення

проблеми поглиблення спеціалізації виробництва на базі міжгосподарської кооперації. Визначено напрями спеціалізації сільськогосподарських підприємств у пореформений період та прогнозні параметри розвитку господарств, спеціалізованих на виробництві молока з комплексами індустріального типу. Обґрунтовано пропозиції щодо організації фермерських господарств тваринницького напрямку спеціалізації, параметри їх розвитку, напрями спеціалізації, кооперування та інтеграції, у виробничій та і обслуговуючій сферах.

Ключові слова: спеціалізація виробництва, кооперація виробництва, поглиблення спеціалізації, міжгосподарська кооперація, концентрація виробництва, деспеціалізація, комплекси індустріального типу, земельні й майнові паї, ринкова економіка, фермерські і селянські господарства.

АННОТАЦІЯ

Канинский П.К. Развитие специализации сельскохозяйственных предприятий лесостепной зоны Украины в условиях аграрных трансформаций. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.07.02 – экономика сельского хозяйства и АПК. – Национальный научный центр “Институт аграрной экономики”, Киев, 2006.

В диссертации исследуются теоретические основы специализации сельскохозяйственного производства на базе кооперации, ее сущность, эволюция и этапы развития, принципы и формы функционирования, показатели определения и особенности проявления этих процессов в условиях рыночной экономики. Проанализировано зарождение и развитие специализации на основе межхозяйственной кооперации.

Доказана необходимость определения уровня специализации по структуре товарной продукции не в ценах реализации, а в сопоставимых ценах, поскольку отмена госзаказа и твердых закупочных цен. переход к рыночным ценам, которые формируются соотношением спроса и предложения рынка, их нестабильность искусственно увеличивают или занижают удельный вес той или иной продукции в общей товарной массе. Установлено, что при реформировании аграрного сектора экономики не была в должной мере использована производственная кооперация как одна из наиболее понятных для крестьян организационно-правовых форм перестройки социально-экономических отношений на селе, что сдерживало создание производственных кооперативов, содействовало их реорганизации.

Освещены сущность территориально-отраслевой модели организации межхозяйственных предприятий и объединений по производству животноводческой продукции на основе углубления специализации субъектов хозяйствования, а также ее экономическая эффективность.

Обоснована необходимость реформирования негосударственных сельскохозяйственных предприятий в субъекты различных форм собственности и хозяйствования, определены направления их специализации и рациональные размеры, а также разработан прогноз основных перспективных параметров развития сельскохозяйственных предприятий, специализированных на производстве молока. Установлено, что при реформировании специализированных сельскохозяйственных предприятий с сохранением целостности земли и имущественных паев или при делении на несколько аналогичных структур с последующим объединением в ассоциации или концерны направления их специализации сохраняются, а при разукрупнении и делении отмеченных формирований на несколько самостоятельных предприятий происходит их деспециализация.

Разработаны предложения относительно целесообразности функционирования в условиях перехода к рыночной экономике как крупномасштабного, так и мелкотоварного производства всех

форм собственности и хозяйствования, а также принципы и механизм организации специализированных хозяйств с арендными отношениями.

В процессе исследования установлено, что вновь созданные организационно-правовые структуры специализируются преимущественно на возделывании сельскохозяйственных культур и в меньшей мере занимаются производством продукции животноводства. Это обусловлено тем, что реформирование сельскохозяйственных предприятий сопровождалось свертыванием специализации, сокращением поголовья скота и птицы, а также снижением уровня их продуктивности. В связи с этим традиционное для зоны скотоводческо-свекловично-зерновое направление их специализации трансформировалось в зерново-скотоводческо-свекловичное.

На основании проведенного анализа показано, что природно-экономические условия зоны содействуют формированию и развитию производственного типа хозяйств скотоводческо-свекловично-зернового направления специализации, из которого обособляются предприятия, специализированные на производстве отдельных видов животноводческой продукции. Было создано крупномасштабное специализированное поточное производство молока, говядины, свинины, продукции птицеводства. Отличительной чертой организации производства на промышленной основе являлась его стабильность и минимальная зависимость от погодных условий. В настоящее время большинство комплексов индустриального типа полностью или частично приостановило свою работу. Обоснованы перспективные параметры развития предприятий имеющих специализированные комплексы и предложены мероприятия, реализация которых обеспечит их возрождение и стабильную работу.

Проанализированы состояние и проблемы развития фермерских хозяйств в Украине и странах с развитой рыночной экономикой, определено направление их специализации, кооперирования и интеграции. Обоснованы предложения по организации производственной и предпринимательской деятельности этих формирований, специализированных на производстве молока, свинины, говядины и продукции овцеводства. Определены характерные тенденции в развитии фермерских хозяйств в странах с рыночной экономикой, проблемы их специализации, а также роль и место в продовольственном обеспечении страны.

Ключевые слова: специализация производства, кооперация производства, концентрация производства, углубление специализации, межхозяйственная кооперация, деспециализация, комплексы индустриального типа, земельные и имущественные паи, фермерские и крестьянские хозяйства, рыночная экономика.

ANNOTATION

Kaninskiy P.K. Agricultural enterprise of Lysostep area specialization development in condition of the agrarian transformations of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Master's degree (doctor of science, ec.), speciality 08.07.02 – Agricultural economy and AIC. – National scientific centre "Institute of agrarian economics" UAAN, Kyiv, 2006.

In thesis's are researched theoretical bases to specialization agrarian production, its essence, principles and the forms of the operation, factors of the determination and particularities of the manifestation of these processes in condition of market economies. It is made estimation of the experience of the complex decision of the problem of the deepening to specialization production on the base of the between-facilities co-operative. The certain directions to specialization of the commodity producers in post-reforming period as well as forecast parameters developments facilities, specialized on milk production, and enterprise with complex of the industrial type. The motivated offers on organizations farming facilities which specialization on production of the stock-breeding product. The typical trends in development personal peasant facilities are determined, their place and role in food ensuring the country, problems to specialization.

Key words: specialization production, co-operative production, deepening to specialization, between-facilities co-operative, concentration production, complexes of the industrial type, land and property share, market economies, farming and peasant facilities.

Підп. до друку 10.02.2006. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл. - вид. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. 20.

Видання та друк – Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”
03127, м. Київ-127, вул. Героїв Оборони, 10

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2065 від 18.01.2005 р.